

Тема: Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи¹

1. Концепція зобов'язань, які виникають внаслідок рятування у ЦК України.
2. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи.
3. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування майна фізичної або юридичної особи.

1. Концепція зобов'язань, які виникають внаслідок рятування у ЦК України

Зобов'язання, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, майна фізичної або юридичної особи, врегульовані доволі давно. Ще у главі 41 ЦК 1963 р. містились норми, присвячені відшкодуванню шкоди, що виникла внаслідок рятування соціалістичного майна, тією організацією, майно якої рятував потерпілий. Якщо скоригувати ідеологізовану термінологію і оцінити ці відносини через призму положень Конституції та чинного на той час законодавства про власність, то можна зробити висновок, що йшлося про рятування громадянами майна, що знаходиться у державній або колективній власності. Умовами виникнення зобов'язань з рятування державного та колективного майна вважалися: наявність реальної загрози такому майну; вчинення громадянином дій, спрямованих на рятування майна, що є у державній або колективній власності; виникнення у рятувальника шкоди внаслідок вчинених ним рятувальних дій; відсутність у рятувальника обов'язку діяти таким чином. Відшкодування шкоди, зазнаної громадянином при рятуванні державного або колективного майна, за відсутності спору могло провадитися за рішенням керівного органу організації, майно якої рятував потерпілий. Якщо ж між організацією, якій належало майно, і потерпілим (рятувальником або його утриманцями) виникав спір, то відшкодування здійснювалось на підставі рішення суду. Розмір та порядок відшкодування визначався за загальними нормами про зобов'язання, які виникали внаслідок заподіяння шкоди. Таким чином, глава 41 ЦК 1963 р. містила уніфіковані норми відшкодування шкоди, зазнаної при рятуванні майна певного виду (державної та колективної власності), а відшкодування шкоди, зазнаної при рятуванні життя та здоров'я фізичних осіб, а також майна, що належить таким особам, цивільним законодавством не передбачалося. У зв'язку з цим у працях науковців зверталася увага на те, що відшкодування зазнаної при вчиненні таких дій шкоди можливе лише у порядку аналогії права, і пропонувалося врегулювати це питання у законодавстві.

¹ Харитонов Є.О. – коментар до Глави 80 ЦК України (Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар за редакцією розробників Цивільного кодексу України). Київ : Істина. 928 с. С. 773-776).

Відображаючи зміни у концепції регулювання цивільних відносин, глава 80 ЦК України наразі передбачає два види зобов'язань, що виникають внаслідок вчинення рятувальних дій:

- 1) зобов'язання, що виникають внаслідок **рятування здоров'я та життя** фізичної особи;
- 2) зобов'язання, які виникають внаслідок **рятування майна** фізичної або юридичної особи.

2. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи

Зобов'язанням, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, присвячена ст.1161 ЦК України, яка передбачає: шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі. З цієї норми випливає, що внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи виникають **недоговірні зобов'язальні правовідносини, підставою виникнення яких є вчинення фактичних дій** (тобто дій, не пов'язаних з укладенням правочинів), спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи.

Суб'єктами зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, є **особа, яка вчиняла рятувальні дії (рятувальник, кредитор), і держава (боржник)**. Рятувальником може бути як фізична, так і юридична особа. При цьому, оскільки рятувальні дії мають фактичний характер, наявність дієздатності рятувальника правового значення не має. Держава постає у цих зобов'язаннях як боржник, у особі відповідних державних органів.

Зміст зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, включає **право рятувальника на відшкодування зазнаної ним шкоди і обов'язок держави відшкодувати шкоду, зазану рятувальником**, у повному обсязі (втрачений заробіток, пошкоджене майно, витрати на лікування тощо).

Умови виникнення цих зобов'язань:

1) наявність **реальної**, а не уявної **загрози для здоров'я та життя** фізичної особи. Хоча у ст. 1161 ЦК України йдеться про загрозу здоров'ю та життю фізичної особи, але виправдано вважати, що рятувальними дії мають визнаватися і тоді, коли небезпека загрожувала лише здоров'ю людини;

2) **відсутність у рятувальника** повноважень (**обов'язку**) **вчиняти рятувальні дії** щодо іншої фізичної особи дії. Лікарі, професійні рятувальники тощо не визнаються суб'єктами вказаних зобов'язань. Підстави та умови відшкодування зазнаних ними збитків визначаються нормами спеціального законодавства;

3) **виникнення у рятувальника шкоди** внаслідок вчинення ним рятувальних дій щодо здоров'я та життя фізичної особи. При цьому шкода може бути як майнового, так і немайнового характеру;

4) **спрямованість дій на рятування** здоров'я та життя іншої фізичної особи. Якщо рятування виявилось лише побічним результатом діяльності якоїсь особи, то вказані зобов'язання не виникають. Наприклад, якщо особа запобігає знищенню човна намагаючись врятувати своє життя, то зобов'язання з рятування здоров'я та життя не виникає.

Оскільки у ст. 1161 ЦК України йдеться про те, що особа саме «рятувала» (а не «врятувала») здоров'я та життя фізичної особи, то **позитивний результат рятувальних дій НЕ є обов'язковою умовою виникнення зобов'язань** внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи.

3. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування майна фізичної або юридичної особи

Закріплюючи право особи на відшкодування шкоди, зазваної при рятуванні майна іншої особи (**форма власності** на це майно **значення НЕ має**), ст. 1162 ЦК України фактично передбачає можливість виникнення не одного, а двох видів таких зобов'язань. Критерієм їх розмежування є **характер шкоди, якої зазнав рятувальник**: 1) потерпілим є сам рятувальник; 2) шкода завдана майну, що належить рятувальнику. Від виду зобов'язань залежить визначення їхнього суб'єктного складу.

Перший вид зобов'язань (потерпілим є сам рятувальник) виникає тоді, коли шкода завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю рятувальника, який без відповідних повноважень рятував від реальної загрози **майно** іншої особи, **що має істотну цінність**. Підстава виникнення такого зобов'язання – **рятувальні дії**. Суб'єкти відповідних правовідносин – рятувальник (кредитор) і держава (боржник). Рятувальником у даному випадку може бути лише фізична особа незалежно від наявності у неї дієздатності. Шкода рятувальнику відшкодовується державою в повному обсязі за рахунок коштів бюджету через відповідні державні органи.

Умови виникнення цього зобов'язання:

1) наявність реальної загрози для майна іншої особи;

2) відсутність у рятувальника повноважень (**обов'язку**) вчиняти рятувальні дії щодо майна іншої особи;

3) спрямованість дій на рятування майна іншої особи;

4) **істотна цінність майна, якому загрожує небезпека**. Істотність цінності майна може визначатися: а) домовленістю сторін зобов'язання (рятувальника і відповідного державного органу, через який здійснюється відшкодування); б) **актами законодавства** (наприклад, існує спеціальний акт, що відносить майно до національних надбань, тощо); в) **адміністративними актами** (акт органу

державної влади або управління про прийняття об'єкта під охорону держави) тощо. Переконаності у цінності майна особи, якій воно належало, у рятувальника недостатньо, якщо проти цього заперечує держава-боржник. У випадку розбіжності у поглядах на істотність цінності майна заінтересованими особами і відповідними органами держави його оцінка провадиться у судовому порядку. Відшкодування шкоди, зазнаної рятувальником (або відмова у цьому), державними органами не позбавляє особу, якій належало майно, права на компенсацію шкоди рятувальнику;

5) **виникнення у рятувальника шкоди** внаслідок вчинення ним рятувальних дій. При цьому юридичне значення має лише шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю рятувальника.

Другий вид зобов'язань з відшкодування шкоди, що виникла у зв'язку з рятуванням майна іншої особи (**шкода завдана майну, що належить рятувальнику**), має за мету компенсацію шкоди, завданої майну рятувальника. У цьому випадку зобов'язання виникають між рятувальником (яким може бути як фізична, так і юридична особа) і власником (володільцем) цього майна, який повинен відшкодувати шкоду, з урахуванням його матеріального становища.

Зобов'язання цього виду виникають **за наявності таких умов**:

- 1) існувала **реальна загроза шкоди чужому майну**;
- 2) **були вчинені дії, спрямовані на його рятування**;
- 3) **потерпілому в результаті рятувальних дій (тобто рятувальнику) завдано збитків**;
- 4) **рятувальник не був зобов'язаний рятувати майно іншої особи**;
- 5) **майно, яке рятував рятувальник, мало істотну цінність (але у будь-якому разі відшкодування шкоди НЕ повинне перевищувати вартості цього майна)**;
- б) **власник майна має змогу надати відшкодування шкоди рятувальнику**.

Зміст таких зобов'язань охоплює: а) **право рятувальника на відшкодування шкоди його майну**; б) **обов'язок власника цього майна відшкодувати зазнані рятувальником збитки**.

При цьому розмір відшкодування шкоди визначається з урахуванням: а) **майнового становища власника (володільця) майна, якому загрожувала шкода**; б) **матеріального становища рятувальника, який зазнав шкоди при рятуванні**. У будь-якому разі розмір відшкодування шкоди за рішенням суду **НЕ може перевищувати вартості майна, щодо якого здійснювалися рятувальні дії**. Проте особа, котрій належало майно, щодо якого виконувалися рятувальні дії, має право на свій розсуд додатково винагородити рятувальника.